

sanat psikolojisi

ders BELGELİĞİ sanat psikolojisi kolu çalışmaları sıra: 1 16 Kasım 2025
'Sanat, yaratıcı iradenin ölümlülük sınırına karşı biçimsel tepkisidir.'

Psikanalistin Perspektifinde Sanat, Sanatçı ve Yaratıcılık

'Otto Rank'ın Psikanalitik Sanat Anlayışı Üzerine Bir İnceleme'

Avusturyalı psikanalist, yazar ve filozof olan Rank, 20 yılı aşkın süre boyunca Sigmund Freud'un (1856-1939) en yakın arkadaşı ve meslektaşı oldu. Psikanalitik ekol olarak, yaratıcılık ve birey merkezli farklı bir yaklaşım geliştirerek Freud'dan ayrıldıktan sonra önce Fransa, ardından Amerika'ya taşınarak hayatının geri kalanını öğretim görevlisi ve terapist olarak burada geçirdi. Yazarın sanat alanındaki bakış açısını irdelemeden önce, hayata nasıl bir pencereden baktığını daha yakından anlamak için, yaşamın temel sorununu anlatmaya çalıştığı 'Doğum Travması' kuramından bahsetmek yerinde olacaktır.

Rank, insanın ölüm ve yaşam üzerindeki kaygısını biyolojik bir temele dayandırarak, 'Doğum Travması' kuramını öne sürer. Bu kuramla, insanın dünyayla ilişkisini açıklamaya çalışır. Ona göre insan doğarken, güvenli alanını terk eder ve bireyselliğe geçişin travmasını yaşar. Bu travma, her eylemde ve olguda, bireyin yaşamı boyunca tekrar ettiği bir süreçtir. Birey, yaşam boyunca bilinçaltında yer alan bu travmayla baş etmek için yöneldiği her eylemde, bağımsız bir varlık olma çabasını gösterir.

İnsanın ilk varoluş sürecinden bu yana ortaya çıkan mitler, masallar, kültürel eylemler, sanat akımları, dinler ve hatta çocuk oyunlarını dahi bu teorisinin perspektifinde inceleyen Rank, tüm bu eylemlerin bütünü, bireyselliğe geçiş travmasını aşma ve özgürleşme arzusunun sembolik bir dışavurumu olarak ele alır. Onun bu bakış açısı,

sanat anlayışının temelini oluşturur, incelemelerini bu temel üzerinden yapar.

Sanat, Sanatçı, Yaratıcılık.. 'İnsanın kendi sonsuzluğunu biçimlendirme arzusu'

"Rank, Psikanalitik materyalle bir kültür felsefesi çerçevesi içinde estetik sistem kuran tek kişidir." (Emil von Sydow)

Sanatçı kimliğinin öncesinde insan, İyonyalı filozoflar tarafından tasarlanan ilk psikolojik ilkeye göre, her şeyin ölçüsüdür. Adeta uyumlu bir ara konumdur. Bu yüzdendir ki, dünyevi kültürü ve maddi değerlerle mikro kozmos ile makro kozmos arasında ürettiği tüm olguların arasında yer almakta ve bu ikilem arasındaki dengeyle, ideolojik ilişki sayesinde meyvelerini verebilmektedir.

Sanatçının deneyimini ilk elden anlamak için, kendini bir sanatçı, hayatını da eseri olarak gören Rank, kendisinden önce veya sonra gelen herhangi bir psikologdan daha fazla, sanatçıları kendileri için anlamıştır. Sanat sorununa, sanatçının kişiliğinin bireyci tarafından yaklaşarak, insanın yaratma dürtüsünü ortaya çıkarmaya ve onun özgül sanatsal tezahürlerini, bu tezahürlerin kültürel gelişimleri ve ruhsal anlamları aracılığıyla anlamaya çabalamıştır.

Yaratıcı sürece dair gelişmekte olan anlayışını ortaya koymaya çalışan Rank, süreç içerisinde kapsamlı sanatsal çalışmalarıyla "yaratıcı irade" kavramını geliştirdi. Sanatçının öznel deneyimine karşı olağanüstü duyarlılığıyla, sanatçıyı patolojikleştirmeyi ve ürettiği sanatı, yalnızca çözülmemiş bir çatışmanın yan ürünü olarak görmeyi indirgeyici bularak reddetti. Düşüncelerini, Nietzsche, hümanizm ve estetik felsefe üzerine derinlemesine bir çalışmadan ilham alarak geliştiren yazar, sanat yapma dürtüsüne ve

yaratıcı üretimlerde ortaya çıkan sanatsal sürecin evrenselliği üzerine kafa yorarak, sanatın, sanatçının biyografisinde ortaya çıkarılabilecek olandan daha fazlası olduğunu vurguladı. Ona göre sanatçı, kendi kişiliğinin yaratıcısıdır.

Sanatçı, bir insan olarak yaşamak zorundadır, ama geçici yaşamı kalıcı bir eserde ebedi kılmak zorunluluğu duyduğu için, ideolojikleştirilmiş yaşam ile bireyselleştirilmiş yaratıcılık arasında bir uzlaşma kurar. Yani bir yandan, içinde yaşadığı toplumun, kültürün veya dönemin değerleri, normları ve inançlarıyla şekillenmiş toplumsal varlık biçimine uyum sağlamak isterken, diğer yandan kendi içsel, özgün hislerini estetik tercihleriyle ortaya koyduğu yaratıcı süreçte kendini bulur. Sağlamaya çalıştığı denge zor, geçici ve her koşulda acı vericidir. Çünkü Rank'a göre sanatçı, yaratılışı deneyimlemek ister ve deneyim, sanatsal biçim için haykırır.

Sanatın gelişimi, ilkel başlangıcından Klasik, Rönesans ve modern zamanların kişisel şaheserlerine kadar izlendiğinde, sonunda bireysel sanatçının kendisinde, aynı ölümsüzlük ideolojisinin bir temsilcisini bulduğu görülür. Sıradan doğal yaşam sürme ile ideolojik olarak üretme ihtiyacı arasında kalan yaratıcı kişilikteki bu içsel çatışma, toplumsal açıdan bireysellik ve kolektiflik, biyolojik açıdan ego ve insan türü arasındaki çatışmaya karşılık gelir. Bunun yanı sıra ilkel dönemden bugüne kadar sanat, tanımsal olarak değişkenliğini güçlü bir şekilde yansıtır.

Sanat kavramının yanı sıra, sanatçı tanımı da kişiliğin doğuşu ve onun manevi- tarihsel bakış açısıyla ele alındığında, yine, sanatta ve yaratıcılığın doğasında bulunan iki eğilim arasında kalınır; **karşılıklı etkileşimleri ile bireysel olan ve kolektif olan, kişisel olan ve toplumsal olan.** İlkel insan için sosyal normların önemi, kolektif üretim yapmasına sebep oldu, çünkü ürettikleri soyut sanat, kolektif ruh ideolojisine dayanıyordu. Bugün ise, modern insanın, içinde bulunduğu pek çok etken aracılığıyla bireyselliğe yol aldığına tanıklık edilir. Bu bakımdan modern sanatın ve modern sanatçının gelişimi, Batı sanat ideolojisinin gelişimiyle benzerdir. Yunanlılar da güzellik ve doğruluk kavramlarının çatışması arasında kalmış, estetik, güzellik kavramıyla ölümsüz ruhu kurtarma, ebedi malzemeyele sanatsal biçimi kontrol etme söz konusu olmuştur. ‘Güzel kavramının doğruluk kavramına karşı mücadelesi’ diye tanımlanan tüm sanatların idealist yanı ile gerçekçi yanı arasındaki çatışma, modern sanatçıda gerçek benliği ile ideal benliği arasındaki bir çatışma olarak tekrar eder. **Modern sanatçının amacı, ürettiği yapıtta kendini ifade etmek değil, kendini tanımadır.**

Psikanalitik bakış açısıyla Rank, sanat kavramını, yaratıcılık dürtüsünün dışavurumu olarak tanımlar. Çünkü Rank, sanat kavramının temelinde yaratma dürtüsünün bulunduğunu savunur. Böylece insan, yaratıcılığı içsel çatışmalarını, dönüştürme çabası olarak kullanır. Doğayı ve içinde bulunduğu şartların sınırını aşarak somut biçimlendirme sürecine girer. Rank bu süreci, **‘Kendi kendini yaratma eylemi’** olarak adlandırır. Freud’un, ancak cinsel dürtüyle ortaya çıktığını savunduğu bu yaratma eylemi, Rank’ın perspektifinde farklı bir anlam ifade eder. Rank’a göre cinsel dürtü, doğaya bağlı şekilde oluşurken, yaratıcılık, doğaya karşı bir özgürleşme çabası olarak eylemlerle ifade bulur. Sanatçı adeta, kendi benliğiyle manevi bir biçim kazanma çabasına girer. Bu noktada yaratıcı eylem, kendini aşmanın ve özgürleşmenin ifadesidir, başka bir deyişle yeniden doğuştur. Rank’a göre sanat, benliğin toplumsal yapı içerisinde yeniden biçimlenmesi ve kendi özgün şeklini bulmasıdır. Yani üreten sanatçı için bu durum bulunduğu konum içerisinde bir ilerleme çizgisi değil,

ruhsal çatışmaların dönüşüm sürecidir. Yani bireysel özgürlük ile sosyal aidiyet arasında dengede olma çabasıdır.

"Bir sınır, tutku için tam olarak bir işkencedir, ancak aynı zamanda bir kışkırtma görevi de görür." (Kierkegaard)

Rank’ın çerçevesinde sanat, aynı zamanda, varoluşsal sonsuzluk düşüncesinin sembolik bir yansımasıdır. Çünkü **sanatçının yaratma arzusunun temelinde yer alan esas amaç ölümlülüğü aşmaktır. Ürettiği eser, onun ölümsüzlüğünün temsilidir.** Sanat üreten için, bireysel kurtuluş ve yeniden doğuştur. Yani ölüm bir sınırsa, aynı zamanda günlük yaşamın dansına bir davettir.

‘Yaratıcı irade, salt bir yüceltme eylemi değil, sanatçının ışığın sönmesine duyduğu öfke, ölümlülüğün kendisine bir sitemdir.’ (O.Rank)

Rank, yaşamın en güçlü ve derin hazinesinin ‘Şimdi’ olduğunu, hem sanatsal yaratım-üretim sürecinde, hem de kendi psikoterapilerinde vurgular. Sanatçının özgün ifadesini bulması için bir kılavuz yoktur, sadece şu an vardır. Çünkü anda olmak, yaşamın kendisidir. ‘An’ın gücüne verdiği önemi, **‘Düşünme ve hissetme, bilinç ve irade her zaman yalnızca şimdide olabilir’** cümlesiyle ifade eder. Sanatçı, ‘an’ı yaşayarak, deneyimleyerek, hissederek, sanatsal yaratımı üzerindeki etkiyi derinlemesine fark eder. Bu deneyim, sanatçının hem sanatını hem ideolojisini ve kendi bireysel benliğini öne çıkarmak için sarf ettiği çabanın yansımasıdır. Yani, kişilik gelişimindeki diğer tüm veçheler gibi sanatsal gelişim de kişinin kendisine ve zamana borçludur.

Terapist kimliğiyle, nevrotik birey ve sanatçı bireyin özellikleri arasında, derinlemesine bir karşılaştırma yapan Rank’, nevrotik bireyin, hayatın başarısızlığından ve umutsuzluğundan kaçarak tüm hazları reddettiğini, buna karşın sanatçı tipinin, yaratmak için yaşamın sınırlamalarıyla gönüllü olarak yüzleştiğini, tüm acı, neşe ve ölümdeki sınırlamalara rağmen yaratma eylemini sürdürdüğünü belirtir. (Wadlington) Aslında, yaşam ve ölüm korkusu hem nevrotik bireyde hem sanatçı tipinde

varlığını hissettirir. Ancak, nevrotik kişide yaşam korkusu baskın ve bu korku onun yaşamındaki tüm ifadeleri reddederken, sanatçı tipi, bu korkuyu aşmak için kendini ölümsüzleştirmeye çabalar, sonsuzluğun sembolünü arar. Yani nevrotik birey, yaşamın tüm getirilerinden doğan olgulara ket vururken, sanatçı tipi, tüm bu olasılıkları yaratıcı fırsata dönüştürmeye çabalar. Adeta yaşamın sunduğu her parçayı yaratmak için kullanır. Rank, bu konu hakkındaki düşüncesini şu sözlerle ifade eder; ‘Üç insan tiplerine bakıldığında görülen resim şudur; ortalama insan, hem sosyal hem biyolojik olarak kendini kolektif olana tabii kılar, nevrotik kişi, kendini her ikisine de kasıtlı olarak kapatır, yaratıcı-üretken tip, ideolojik deneyim ve kişisel yaratıcılıkta ifade edilen bir orta yol bulur.’

Neticede, ruhsal süreçler ve tarihsel oluşumlar içinde, sanat etiketi altında oluşan sanatçı ve sanat ideolojileri ile ilgili tüm bu olgular ne doğru ne de yanlıştır. Her zaman gelişir ve değişir ki, burada amaç sonsuza uzanmaktadır. Bireysel kişiliğin özgürleşmesine ve biçimlenmesine yol açan ve aynı şekilde onun sanatsal yaratıcılığını belirleyen yaratıcı itki, doğal koşullardan bağımsızlaşma özlemi içinde, olumlu anlamda varlığını her zaman hissettirecektir. Psikolojik dille konuşulursa, kendini manen yaratma eylemi, kozmolojik bir kavrayış olarak sanatı her zaman üretir. O halde insanın, tüm eylemleri ve olguları, köklü ölümsüzlük inancından yola çıkılarak ve bireyin yaratma dürtüsünün ifadesi olarak anlaşılmalı ve çalışılmalıdır.

KAYNAKÇA

Sanat ve Sanatçı – Otto Rank Doğum Travması – Otto Rank “Otto Rank’s Art” – Will Wadlington, *The Humanistic Psychologist*

ders
BELGELİĞİ

dB Sanat Psikolojisi
Hazırlayan: Hatice BAYRAM

**KUN
DUZ**

www.dersbelgeligi.com
@db.sanatspsikolojisi